

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ	
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ	
Извещан №	дата ..... 2018 г.
Број на вх. № 603	дата 11.09 2018
София 1113, б, л. Шипченски проход № 62, бл. 17	
тел.: 02/ 979 29 93 ; факс: 02/ 870 21 91	

РЕЦЕНЗИЯ

на представените трудове от гл. ас. д-р Войн Константинов Божинов и от гл. ас. д-р Слави Митков Славов за участие в конкурса за заемането на академична длъжност доцент в професионално направление 2.2. История и археология, научна специалност 05. 03. 04. История на България (Нова българска история) за нуждите на Секция „История на Българския национален въпрос“ (Български национален въпрос след 1878 г.), обявен от Института за исторически изследвания при Българската академия на науките в „Държавен вестник“, бр. 36 от 27 април 2018 г.

Рецензент: академик Георги Георгиев Марков

Още в самото начало ще трябва да изтъкна, че в конкурса участват двама силни кандидати, всеки един от които е достоен да заеме академичната длъжност „доцент“. При това и двамата са вече изградени учени с достатъчно научен стаж в Секцията „История на Българския национален въпрос“, която се нуждае от нови хабилитирани попълнения поради неизбежната смяна на поколенията. За жалост щатното място е само едно и следователно се налага отличеният за избор да е един. Приносителите на двамата кандидати следват по азбучен ред на техните имена.

Гл. ас. В. Божинов е автор на три монографии, от които първата е с дълго, но оригинално заглавие: „Земното кълбо не престава да се върти, ако и ние да спим.“ (2005). Първата цялостна и документално обоснована биография на видния държавник Андрей Ляпчев разкрива живота и делото, както и неговата забележителна политическа кариера. Пътят от Ресен до София преминава времево през бурни и съдбоносни събития от новата история, всяко едно белязано с неговото енергично участие. Издигането на Ляпчев в Демократическата партия е обяснено и с качеството му да намери разумния компромис и да търси обединяващото в различните становища и мнения. Твърде издълбоко е показана необходимата роля на македонския българин във Върховния комитет, както и ловкостта му да преговаря за признаването на Независимостта през зимата на 1908 – 1909 г. и при сключването на Солунското примирие на 29 септември 1918 г. Умереният политик обаче проявява твърдост при абдикацията на цар Фердинанд, защото тя се налага от загубата на войната и последвалото национално крушение.

Десетилетия наред името на Ляпчев бе свързвано по идеологически съображения с т. нар. „фашистко управление на Сговора“. Гл. ас. В. Божинов с основание реабилитира заслужилия държавник, който тежко преживява кръвопролитията на Гражданската война и посочва дейността му на умиротворител, включително и чрез легализиране на забранената Комунистическа партия под името „Работническа“, за да се възстановят

парламентарните средства на борбата за власт. При това той преодолява ожесточената съпротива на „деветоюнците“ начело с генерал Иван Вълков като водач на Военния съюз. Не са пропуснати и заслугите на Ляпчев при сключването на „Бежанския“ и „Стабилизационния“ заеми, които са крайно необходими при създадите си трудни обстоятелства. Любопитни са и страниците за посредничеството на сговористкия министър-председател при сватосването и сватбата на Борис III с италианската принцеса Йоанна, което има и политическо значение с оглед на разкъсването на международната изолация след Първата световна война. Авторът с основание е критичен по отношение на намесата на Ляпчев след разцеплението на ВМРО в полза на Иван Михайлов с цел добиване на влияние в освободителното движение в Македония.

Следващата монография е за „Управлението на деветнадесетомайци“ (2017), което продължава едва 9 месеца, но е от ключово значение за радикалните промени в българското общество. Гл. ас. В. Божинов анализира състоянието на държавните институции през тежката Световна стопанска криза и изправянето на българите пред трудния избор: „Хляб или права?“ Изненадата на забранените политически партии е горчива, защото народът не скача в защита на отменената Търновска Конституция, нито протестира срещу затварянето за четири години на Народното събрание. Авторът разкрива и международният отзвук на военния преврат особено с оглед на отношенията с Югославия след разтурянето на ВМРО и убийството на крал Александър в Марсилия. Добре е отразена промяната във външнополитическия курс от водещия Македонски въпрос към борбата за възвръщане на Южна Добруджа и Западна Тракия. И днес се чуват обвинението срещу Кимон Георгиев и звенарите, че са „предали“ македонските българи, докато в книгата е изяснено защо те решават да премахнат съществуването на „държава в държавата“.

Гл. ас. В. Божинов не пропуска и стремежа на деветнадесетомайци да „обновят“ държавата и обществото, както и техните стопански реформи за излизането от кризата и намаляването на безработицата. Те въвеждат новата администрация в центъра и по места, давайки предимство на професионализма спрямо предишните партийни назначения. Авторът подчертава основния сблъсък на деветнадесетомайци с монарха, който успява да разцепи Военния съюз като главната опора на управлението и да не позволи да му ограничат правомощията по примера на английския братовчед Джордж V: „Царят да царува, но да не управлява!“ Същевременно са показани умелите ходове на Борис III, отстранил деветнадесетомайци от власт, но съхранил всичко необходимо и полезно за изграждането на неговия авторитарен режим. Оценките за историческите личности са добре съизмерени, без да се стига до възхваляване или очерняне на този за сметка на онзи, което е една съществена слабост на историографията за XX век.

Третата монография за „Република Македония в съвременната геополитика“ (2017) се отличава едновременно с историчност и злободневност, което е добър пример как науката може да бъде полезна на външната политика. Гл. ас. В. Божинов успява да овладее неизбежното бушуване на чувствата, когато става дума за могострадалния Македонски въпрос. Той започва изследването си от края на Втората световна война, когато се създава Народната република Македония в пределите на титова Югославия и по коминтернова рецепта се пристъпва към правенето на „македонска нация“ върху антибългарска почва. Авторът доказва тежестта на „носталгията“ по югославското минало сред днешните обществени нагласи в Повардарието. „Нежеланата независимост“ след 1991 г. е обяснена със стремежа на властовата върхушка в Скопие да запази привилегиите си дори с цената на „античния македонизъм“. Ясно е показана несръзаната „пъпна връв“ с Белград, както и геополитическата цена на спора с Атина. Новата държава в средата на Балканите е интересна преди всичко с геополитическото си значение за съперническите Велики сили, особено с разширяването на НАТО на Изток. Заслужено широко място е отделено на Албанския фактор, който съдържа тъжна перспектива за Република Македония след Охридското споразумение от 2001 г., както в демографско, така и в политическо отношение.

Интересни страници са посветени и на вътрешнополитическото противопоставяне в Скопие, което допълнително смрачава изгледите за неясното бъдеще на Вардарска Македония. Гл. ас. В. Божинов сравнява преките интереси на съседите, тяхното групиране и противопоставяне, за да се опита да даде геополитическа прогноза. Положението се усложнява поради факта, че върху тях влияят и интересите на съответните Велики сили. Правилен е направеният извод, че българските национални интереси изискват да се опази Република Македония от заличаване, с надеждата, че тези усилия ще бъдат вярно разбрани и оценени от населението във Вардарска Македония. Авторът обръща подобаващо внимание на Договора за добросъседство с Република Македония, предупреждавайки и за възможни злоупотреби след евентуалното ѝ приемане в НАТО и Европейския съюз. Преценката на историка е по-задълбочена от онази на политика, който често взема желаното за действително. Ето защо тази навреме написана и обнародвана книга може да бъде полезна с извлечените ценни поуки на съвременната българска външна политика.

Сред другите трудове следва да бъде отбелязан „Родната десница и Националният въпрос“ (2014) в съавторство с Н. Поппетров, изследваща върху богатата документална основа крайнодесните организации в Царство България между двете световни войни с техните програми и практики. Преценено е въздействието на обществените фактори под тежестите на Ньойския диктат и особеното политическо и психологическо значение на болезнения Бежански въпрос. Влиянието на фашизма и

националсоциализма не е надценено за сметка на самобитните черти българския национализъм. Това отстранява всякаква идеологическа предубеденост и дава възможност за обективна оценка, като тази за характера на Народното социално движение начело с Александър Цанков.

Научните статии са 39, от които 11 на чужди езици, и правят впечатление с тематичното си разнообразие. Част от тях допълват сложния образ на Ляпчев с важни за делото подробности, други вникват в дейността на ВМОРО и отношенията с Югославия, които са като „скачени съдове“. От по-ранния период впечатляват заглавията за Младотурската революция и българите, както и за Охридско-Дебърското въстание през 1913 г. Крайно десните организации са показани с тяхното политическо влияние сред различните съсловия и разположението им в обществения спектър при възможни промени в модела на властта. Сред тях е открит Политическият кръг „Звено“, получил рядката възможност да се проявява и в опозиция, и на власт. Авторът се старее да отбележи разликите в управлението на Монархическата институция при Фердинанд I и Борис III, като проявява на места личното си отношение, както и спрямо спорната личност на Ив. Михайлов.

Сред четирите научни проекти ще изтъкна книгата албум „България – историческа памет и национална идентичност“, която получава висока оценка от Агенцията за българите в чужбина, както и този за „Република Македония в съвременната балканска геополитика“, поръчан за разработване от Дипломатическия институт при Министерството на външните работи. Участията на гл. ас. В. Божинов в международни и национални конференции са 26, като мнозинството от тях се свързва с отбелязване на големи исторически събития. Съгласно изготвената от Националната библиотека справка цитиранията са 50, като част от тях са в чуждестранни издания, което свидетелства за значимостта на авторовите тези и оценки.

Двете монографии на гл. ас. Сл. Славов изследват историята на ВМОРО от съответно Илинденско-Преображенското въстание и Младотурската революция до обявяването на Балканската война. В първата „ВМОРО след Илинден до Балканската война 1903 – 1912“ (2016) е пресъздадена правдиво кризата в Организацията в резултат на неуспеха на въстанието и са показани опитите за нейното преодоляване. Авторът с основание не употребява деленето на „десница“ и „левица“, а обосновава по-точните определения – „умерени“ и „реформатори“. Той запазва научна обективност при боравенето с взаимните ожесточени обвинения, някои от които са на личностна почва. Достоверните извори му дават възможността да оцени решенията на Рилския (1905) и Кюстендилския (1908) конгреси, които не сполучват да обединят Организацията. Вярно са изяснени причините за братоубийствата и тежките последици за бъдещето на освободителните борби на македонските българи. Множество страници са

посветени и на отношенията на ВМОРО с българската държава предвид различната политика на отделните правителства при оказване на подкрепа с оръжие, кадри и пари. Впечатляващо е сравнението със сръбската и гръцката въоръжена пропаганда, която е под постоянната опека на управляващите в Белград и Атина.

В книгата е анализирана критично голямата промяна с Младотурската революция от 1908 г., която заварва Организацията дълбоко разделена и без единна освободителна програма. Легализацията чрез Българските конституционни клубове и Народнофедеративната партия (българска секция) е съсредоточена в двата центъра с претенции за „автентични носители“ на революционната идея. Гл. ас. Сл. Славов разкрива продължителния и труден процес на обединение въпреки тактическите и личностни противоречия. Възобновяването на въоръжената борба и приближаването на Балканската война са изведени като главните фактори за сближаването в името на желаното освобождение. Авторът изтъква, че въпреки различията и дори конфликтите във ВМОРО са наясно, че всички действат в името на българското население в Македония и Одринска Тракия. Позоваването на оригинални документи убедително опровергават твърденията на скопските историци за някакви „македонци“ в Организацията, които се борят преди всичко против „фаталната намеса“ на българската държава. Всъщност подкрепата от София е не само желана и очаквана, но е оценена като „крайно недостатъчна“.

Втора и трета глава на рецензираната монография са публикувани отново като първа и втора глава на „ВМОРО между фанфарите на Хуриета и грохота на оръдията 1908 – 1912“ (2018) с някои допълнения предимно за освободителното движение в Одринска Тракия. В тази представена за конкурса втора книга няма съществена промяна в авторската теза, а и документалните източници са почти същите. Положителната разлика е в приложението за извори и литература, което убеждава читателя в старанието на автора да търси и намира колкото е възможно повече доказателства.

Гл. ас. Сл. Славов е автор и на 28 студии и статии предимно по историята на ВМОРО, но и за участието на България във войните за национално освобождение и обединение. Той допълва с нови щрихи портретите на дейци като Борис Сарафов, Иван Гарванов, Христо Силянов и Георги Скрижовски, всеки с приноси в своята област на изява. Не е пропуснато и легалното движение на революционерите и бежанците в българската държава, като своеобразен тил за водене на борба в Македония и Одринска Тракия. В духа на модерната „микроистория“ или всекидневна история е обърнато внимание и на „холерния бич“, който се смърт сред редовете на българската армия поради недостатъчната подготовка на санитарната част.

Участието в 3 изследователски проекта за българското изворознание, както и относно документите за Балканските и Първата световна война, показва професионално отношение на гл. ас. Сл. Славов при работата с първоизточниците. Той е добре представен с доклади на 6 международни и 6 национални научни форума за освободителното движение и войните за национално обединение, където получава възможност да отстоява своите тези. Посочените 31 цитирания доказват интереса към трудовете на автора, включително и от страна на историци в Скопие, независимо от наличието на потвърждение или отрицание.

Както изтъкнах в началото на рецензията изборът измежду двама достойни кандидати е труден. При сравнението на монографиите, студиите и статиите прави впечатление по-големият творчески размах на гл. ас. В. Божинов, чиито научни интереси надхвърлят значително първоначалната област на докторската дисертация. Задълбочаването в определена макар и важна тема до нейното възможно изчерпване не бива да пречи на изследвача да се огледа нашироко в историческото пространство, защото историята е процес от събития. В този смисъл гл. ас. Сл. Славов притежава качества за бъдещо развитие и признанието няма да закъснее.

Като имам предвид изтъкнатите приноси на гл. ас. д-р Воин Константинов Божинов ще си позволя да препоръчам на уважаемото Научно жури да го предложи на почитаемия Научен съвет на Института за исторически изследвания при БАН да бъде избран да заеме академичната длъжност „доцент“ по обявения конкурс за нуждите на Секцията „История на Българския национален въпрос“.

1 септември 2018 г.
Ст. София

РЕЦЕНЗЕНТ:

акад. Георги Марков